

שאלה בעניין חתיכת שום שניטגנה עם בשר ונפלה למחבת חלבית קרה

מעשה שהיה באשה שטיגנה במחבת בשרית עוף עם שום ובצל, ותוך כדי הטיגון עפה חתיכת שום ונפלה על מחבת חלבית קרה שעמדה בסמוך על הכיריים. האשה הוציאה מיד את החתיכה ושטפה את המחבת מיד במים קרים ובסבון. לדברי האשה השום לא היה כל כך רותח, ויכלה להחזיקו בידה בקלות מבלי להיכוות.

ויש לדון האם צריך להכשיר את המחבת.

והנה אם לא היתה יד סולדת בשום אין כל שאלה, אך אם היתה יד סולדת בשום לכאורה יש לחוש לבליעות שעברו מן השום למחבת. אמנם נראה להלן שיש צדדי היתר רבים שמחמתם יש להתיר את המחבת לגמרי [והרבה מן הצדדים עוררוני חברי ורבני הכולל החשוב זוהר בנימין פה ירושלים עיה"ק תובב"א בראשות מוהרה"ג ר' יהונתן בן צור שליט"א], וזה החלי בעז"ה.

א. כפי שהתבאר מן השאלה, אין כאן ודאי יד סולדת אלא רק ספק יד סולדת, וכיון שבשלה עוף ולא בשר נמצא שכל השאלה היא רק של עוף בחלב דרבנן, וספק דרבנן לקולא. ואף שבמחבת שטגנה עוף מסתבר שטגנה בעבר גם בשר, הלוא בליעות הבשר שבמחבת כבר אינם בני יומם, ושוב הוי נותן טעם לפגם שאינו אוסר. אולם יש לפקפק שאולי השום הוא דבר חריף ומחליא לבליעות של הבשר לשבח, וצ"ע בהלכות דבר חריף. ואמר לי הרה"ג ר' בנימין רום שליט"א שנוקטים לדינא שכיון שהשום יכול לבלוע רק אחרי שמתבשל, ובאותה שעה כבר אינו חריף משום שהבישול מקהה את חריפותו, ממילא אין לחוש לבליעות מדין דבר חריף בכהאי גוונא. אך שמעתי כי יש מפקפקים בדבר, שמא לפני שהספיק להתבשל ולהתקוות מחריפותו כבר הספיק לבלוע. ויש לברר הכרעת הפוסקים בזה.

ב. המחבת החלבית היתה קרה וקיימא לן דתתאה גבר ואם כן אין לחוש לבליעות מן השום שנפל על המחבת אפילו אם השום היה רותח. אולם לכאורה עדיין יש לחוש לבליעות כדי קליפה דאדמיקר ליה בלע כדי קליפה. אמנם יש לדון שאפילו כדי קליפה אין צריך כאן מכמה וכמה סיבות, וכפי שיבואר להלן.

ג. צד נוסף להקל בנידוננו, דהא לא נפלה כאן חתיכת בשר עצמה, אלא חתיכת שום שבלוע בה בשר, והחשש שלנו הוא רק שאותה בליעת בשר שיש בשום עברה אל המחבת בכדי קליפה. והנה יש לנו כלל שאין הבלוע עובר מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, ואם כן אין לחוש שעברו בליעות מן השום אל המחבת. ולכאורה יש לדחות צד זה להקל משום שיתכן והבליעות שיש בשום הם מדבר שמן, ובליעות מדבר שמן יכולות לעבור אף בלי רוטב, וקיימא לן שאין אנו בקיאים להחליט מה נקרא דבר שמן ומה נקרא כחוש. אולם גם זה אינו, דהלוא כתב הש"ך בסימן ק"ה שלגבי דין זה שאין הבלוע יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב אנו כן יכולים לסמוך על בקיאותנו, ואם כן אין לחוש לבליעות שבלע השום, שהרי העוף שנתבשל עם השום לא היה שמן.

ואם כי לכאורה עדיין יש לחוש לבליעות שומן ישנות שהיו במחבת ונבלעו בשום ומתוך חריפות השום מחליו לשבח, אך זהו חשש רחוק, וצ"ע. ושמעתי בשם הגרש"ז אולמן שליט"א שאין חוששים לשומן בלוע בכלי שעבר למאכל מדין דבר שמן, כי כבר נחלש מאד שמנוניותו. [ויש לומר עוד שכלפי בליעות ישנות אלו שייכים דברי הגמרא בסוף עבודה זרה שכל יום ויום נעשה גיעול לחברו, ופסק כן הרשב"א להלכה (והובאו דבריו בטור בסימן צ"ג) שכל שהיתרא בלע הרי הבישול השני מגעיל את הבליעות מן הבישול הראשון אפילו באופן שהיה צריך ליבון כדי להכשיר בליעות אלו. ואף שדברי הרשב"א לא נפסקו להלכה לפי רוב הפוסקים משום שחיישין שהבישול השני לא נידון כהגעלה ולא סגי בו כדי להקליש את האיסור, מכל מקום לסניף ודאי יש לצרף את דעתו כמבואר בדרכי תשובה בסימן צ"ג].

ד. והנה דעת החוות דעת (סימן צ"ז סק"ו ועוד מקומות) שאין הבלוע יוצא ממאכל לכלי בלא רוטב אפילו בבלוע שמן, ואם כן בנידון דידן אין לחוש כלל לבליעות שהיו בשום. ואמנם ביד יהודה נחלק על החוות דעת וכן מבואר בפרי מגדים בסימן צ"ז (שיצא שומן מהפלדין לכלי) ומדברי

הט"ז שם וכן קיימא לן להחמיר בזה, ומכל מקום כמה פוסקים נקטו כהחוות דעת (עיין דרכי תשובה צ"ד סקצ"ט בשם יד יוסף), ואם כן יש לצרפו לכל הנ"ל.

ה. אך עדיין יש לחוש שאולי השום נפל עם קצת רוטב שעליו, ואם כן הבלוע יכול לעבור מחתיכה לחתיכה על ידי רוטב זה. אולם עיין בחוות דעת סימן צ"ב שכתב שרוטב מועט לא חשיב רוטב. אכן בפרי מגדים משמע דפליג עליה, וכן ביד יהודה פקפק על דבריו, אולם עיין שם ביד יהודה שהטעם שחלק על החוות דעת אינו משום דסבירא ליה דרוטב מועט חשיב רוטב, אלא משום שהבליעה נכנסת לרוטב המועט ומתערבת בו ואחר כך נבלעת ביחד עם הרוטב בחתיכה השניה. ואף כי לכאורה גם כאן יש לדון כן שהבליעה מהשום נכנסה לרוטב, וביותר יש לחשוש שהעוף עצמו נבלע ברוטב זה, הרי לגבי הרוטב ודאי הוי עירוני שנפסק הקילוח שהחשש בו הוא רק חומרא בעלמא כמש"כ להלן, ובמקום ספק מקילין ביה בשופי, ועוד שהרוטב אינו חריף ואם כן אין לחוש בו כלל לבליעות של דבר שמן ולבליעות בשר ישנות שהיו בכלי, אלא רק לבליעת עוף שאסור מדרבנן ולא מן התורה.

ו. בפשטות יש לדון את החתיכה שנפלה על המחבת כעירוני שנפסק הקילוח, ובעירוני שנפסק הקילוח יש אומרים שאין צריך אפילו כדי קליפה (כן דעת החזון איש בסימן ט' עיין שם היטב). ואמנם אנו פוסקים להחמיר שצריך קליפה גם בעירוני שנפסק הקילוח כדעת הש"ך בסימן ק"ה, אולם גם לדידן אין זה אלא בגדר חומרא ולא מעיקר הדין כמבואר בחוות דעת בסוף סימן צ"ב. אמנם יש לדון בדבר, דאם חיישינן שהיה יד סולדת בשום, הוי השום כדבר גוש ובדבר גוש יש פוסקים (רש"ל, והחמירו הט"ז בסימן צ"ד והש"ך בסימן ק"ה כדבריו) שהיו ככלי ראשון עצמו מתוך שאוצר את החום של הכלי ראשון בתוכו ואינו מתקרב על ידי הדפנות של הכלי שני. אכן מתוך קטנותה של החתיכה קשה לדון אותה כדבר גוש, דאין בה מספיק גודל לאצור את החום, ויש לומר שלכולי עלמא אין לה דין כלי ראשון. אכן במקור הדין משמע שרש"ל חשש לדבר גוש גם בדבר מועט, שהרי חשש לגוש אף באורז ודוחן, ויש לדחות שאורז ודוחן הוי דבר מועט רק כל גרגיר לעצמו, אבל כשמקובץ יחד הרבה גרגירים ודבוק זה בזה הוי כדבר מרובה. [ועוד, גם הט"ז החמיר למעשה בדבר גוש רק באופן שיש דוחקא דסכינא, ובחכמת אדם פסק כדבריו במקום הפסד].

ז. ואף אם ניחוש לכך שהחתיכה היא דבר גוש ודינה ככלי ראשון, עדיין יש לצדד להקל, דהנה כאמור לעיל יש במחבת דין תתאה גבר ואם כן כל החשש הוא רק לבליעות כדי קליפה משום שאדמיקר ליה בלע. והנה בש"ך סימן ק"ה ס"ק כ"א כתב שבמקום שחיישינן לבליעות כדי קליפה בלבד מדין אדמיקר ליה בלע, אין צריך לחוש אלא לבליעות מגוף הדבר ולא מהבלוע בו, ואם כן כאן שאין האיסור מצד השום אלא מצד הבליעות שבתוכו אין לחוש לבליעות אפילו כדי קליפה. אמנם בפרי מגדים שם וכן בחוות דעת הביאו דעת הפרי חדש שחולק על הש"ך בזה, ונקטו להחמיר כמותו, אולם גם לדידהו אם היה מקום הפסד (מרובה) הדין הוא כהש"ך. ואם כן יש לנו צד נוסף להקל. ואף שבנידון דידן לכאורה אין הפסד כל כך, שהרי יש אפשרות להגעיל את הכלי, מכל מקום בצירוף כל שאר צדדי הקולא לעיל ולהלן, יש לסמוך על דברי הש"ך בזה אפילו בלא מקום הפסד.

ח. ועיין עוד בדרכי תשובה סימן צ"ד סקצ"ט שהביא משו"ת יד יוסף שגם לש"ך שפסק להחמיר בדבר גוש שיהיה דינו ככלי ראשון כהרש"ל, זהו רק לגבי איסור בעין אך לא לגבי איסור בלוע, עיין שם. שוב הראוני ד"ל שאין כוונתו לחדש יסוד דין בדבר גוש אלא רק לדין שאיסור בלוע אינו יוצא בלא רוטב, ויש לעיין בספר יד יוסף לבירור העניין.

ט. עוד יש לצדד בעניין זה, דהנה כתוב בשלחן ערוך סימן צ"ב סעיף ט' שאם נפל טיפה מנר של חלב (בצירה) על קדרה, צריך לגרוד מקום זה, וכתב הש"ך שכיון שנפסק הקילוח סגי בגרידה ואין צורך בהגעלה. ונחלקו שם האחרונים בביאור הלכה זו. יש אומרים שכיון שנפסק הקילוח לא צריך אפילו קליפה (וכן דעת החזון איש בסימן ט' והובא לעיל אות ד') אלא צריך רק לגרד את החלב מהכלי כדי להוציא את גוף האיסור וזהו. אמנם יש אומרים שצריך לגרד את הכלי עצמו דחיישינן לבליעה קלה אפילו בעירוני שנפסק הקילוח, ומכל מקום משמע בש"ך שם דגרידה זו היא פחות מקליפה (ויש בזה סתירה לכאורה בין הש"ך בסימן צ"ג לש"ך בסימן צ"ו, עיין שם בפרי מגדים). והקשה המנחת יעקב שהרי הש"ך עצמו נקט בסימן ק"ה שגם בעירוני שנפסק הקילוח צריך קליפה, ונאמרו בזה ג' יישובים באחרונים: א. המנחת יעקב מתרץ שדווקא לגבי מאכל שהוא דבר רך חיישינן לבליעות אפילו מעירוני שנפסק הקילוח, אך לגבי כלי שהוא דבר קשה אין לחוש כל כך ולכן סגי בגרידה; ב. החכמת אדם מיישב על פי לשון תרומת הדשן במקור הדין, שכיון שנפלה רק טיפה אחת לא חיישינן בה אפילו כדין עירוני שלא נפסק הקילוח,

דטיפה אחת מתקררת מהר מתוך קטנותה; ג. החוות דעת מיישב שגם הש"ך בסימן ק"ה לא הצריך קליפה בנפסק הקילוח אלא מצד חומרא, וכאן שאי אפשר בקליפה סגי בגרידה. והנה ג' יישובים אלו שייכים גם בנידון דידן, ואם כן מתבאר שלא צריך אפילו קליפה. ועיין שם בגליון מהרש"א שבאופן שסגי מן הדין בגרידה, ומדובר בכלי שוע שאי אפשר אפילו לגרדו, יש לגבב כמה קולות ונכתוב את הסברות הנוגעות לענייננו:

1. כיון שנפלה רק טיפה, אם כן כל שימוש בכלי אחר כך הוי כשימוש בשפע לגבי טיפה זו, וכלי שדרכו להשתמש בשפע דעת המחבר שאין בו איסור ולא שייך בו אין מבטלין איסור לכתחילה. אמנם יש לדון האם במחבת חשיב דרכו להשתמש בשפע לעניין זה, ובפשטות יש לחוש שאין הדרך להשתמש בשפע במחבת, וכל מקרה לגופו.

2. עוד כתב שם שאם משהה את הכלי באופן שאינו בן יומו, ומגרד את החלב כך ששוב אין מכיר את מקום החלב, מתבטל מקום החלב בשאר כל הכלי. וכתב שיש לדון בזה מדין אין מבטלין איסור לכתחילה, (כי מנקה את החלב בכוונה שיתבטל מקום החלב בשאר הכלי) ומכל מקום צידד להקל בזה כי נותן טעם לפגם. והנה בנידון דידן קל הדבר יותר משום שהאישה ניקתה את הכלי מיד בלי לכוון כלל לביטול מקום הנפילה בשאר הכלי, ואין שייך כאן כלל הדין דאין מבטלין איסור לכתחילה, ואף בבן יומו יש להתיר [אך אולי חשיב דבר שיש לו מתירין כי יכול לחכות שיהיה אינו בן יומו].

יא. צד נוסף להקל כאן הוא על פי דברי החמודי דניאל (הובא בפתחי תשובה סימן ק"ה סעיף ג' ובדרכי תשובה סימן ק"ה אות ס"ה) וערוך השלחן (הביאו בדרכי תשובה שם) שכדי שיעברו בליעות ממקום למקום צריך שהות כלשהי, אך אם מיד כשנפל האיסור הוציאוהו ממקומו בלי שהות כלל, אין חשש בליעות. ואם כן בנידון דידן, לדברי האשה שהיא הוציאה מיד את החתיכה מהמחבת ושטפה את המחבת מיד, יש לצדד שאין לחוש לבליעות. ואמנם בפשטות לא נקטו הפוסקים את דברי החמודי דניאל להלכה (כמו שהאריך בדרכי תשובה הנ"ל, עיין שם), אך ודאי יש לצרפו כסניף לכל שאר הצדדים להקל (ובפרט בשני דברים גושיים, שהיד אלימלך המובא בדרכי תשובה הסכים בזה לחמודי דניאל).

היוצא מכל הנ"ל שיש צדדים וצדי צדדים רבים להקל בענייננו, ולכן נראה שאין להחמיר כלל וכלל, ואפילו הגעלה לחומרא אין צריך. וכן הסכימו רבני החבורה שליט"א.